

RESSENYA A JAUME ROIG, *ESPILL*, EDICIÓ I INTRODUCCIÓ D'ANNA ISABEL PEIRATS NAVARRO. VALÈNCIA, INSTITUCIÓ ALFONS EL MAGNÀNIM, CENTRE VALENCIÀ D'ESTUDIS I D'INVESTIGACIÓ, 2021, 809 pp. ISBN:978-84-7822-878-2

REVIEW TO JAUME ROIG, *ESPILL*, EDICIÓ I INTRODUCCIÓ D'ANNA ISABEL PEIRATS NAVARRO. VALÈNCIA, INSTITUCIÓ ALFONS EL MAGNÀNIM, CENTRE VALENCIÀ D'ESTUDIS I D'INVESTIGACIÓ, , 2021, 809 pp. ISBN:978-84-7822-878-2

RAFAEL ALEMANY FERRER
rafael.alemany@ua.es

Universitat d'Alacant

El 1460, al mateix temps que el cavaller valencià Joanot Martorell iniciava la redacció del *Tirant lo Blanc*, un prestigiós paísà seu, el metge Jaume Roig, es posava a escriure l'*Espill* a Callosa d'en Sarrià. El resultat va ser una curiosa novel·la didascàlica i satírica alhora, en versos tetrasíl·labs, el fil conductor de la qual és la dissortada experiència autobiogràfica del jo literari que la protagonitza, víctima, una vegada i altra, de la malvestat de les dones que han transitat per la seua vida. Aquest artífici literari vehicula una mena de sermó, en què, a través d'una combinació eficient del registre popular –dites i refranys, marques d'oralitat...– i del culte –elements conceptuals i expressius propis

de de la teologia i de la medicina, fonamentalment— es construeix una hiperbòlica proposta misògina i misògama, no exempta d'un deliciós humor gros, ensems que una rotunda lloança de la Mare de Déu i dels valors asceticoreligiosos cristians com a grans referents morals.

Al llarg del s. xx, l'obra, conservada en un manuscrit únic de la Biblioteca Vaticana (Roma), va ser objecte, principalment, de les edicions de Roc Chabàs (1905), Francesc Almela i Vives (1928) i Ramon Miquel i Planas, cadascuna d'aquestes amb unes característiques pròpies més o menys encertades. Però és al s. xxi quan l'*Espill* té la fortuna de suscitar l'atenció crítica de les estudioses Antònia Carré i Anna Isabel Peirats, les quals, des de Barcelona i València, respectivament, i des de talaies d'anàlisi i interpretació pròpies, s'han ocupat d'editar el text amb uns criteris filològics més exigents, així com d'estudiar-ne una allau d'aspectes, que ens en faciliten una comprensió cabal. A Carré devem, a més d'una primera fixació digital del text per al *Repertorio Informatizzato dell'antica letteratura catalana* (RIALC, Università di Napoli Federico II, 2000), una extens repertori de publicacions que constitueixen el canemàs de les seues edicions del 2006 (Quaderns Crema) i 2014 (Barcino: Els Nostres Clàssics), la primera modernitzada ortogràficament i acompanyada d'una actualització en prosa, i la segona plenament respectuosa amb la llengua antiga.

Al seu torn, l'edició que ara ressenyem ha estat a cura d'Anna Isabel Peirats, professora de la Universitat Catòlica de València Sant Vicent Màrtir, qui, el 2002, es doctorà a la Universitat de València amb la tesi "*L'Espill* de Jaume Roig: edició crítica i estudi", dirigida pel professor Albert Hauf, amb la qual obtingué el Premi Extraordinari de Doctorat i el Premi Milà i Fontanals d'Història Literària de l'Institut d'Estudis Catalans. Aquesta tesi doctoral ha estat l'origen de més d'una dotzena d'aportacions científiques de l'autora sobre l'*Espill* publicades entre 1998 i 2010, entre les quals, a més del llibre divulgatiu de conjunt *Una aproximació a l'Espill de Jaume Roig* (Alzira, Bromera, 2004), ocupa un lloc especialment rellevant l'edició d'aquesta obra publicada en dos volums per l'Acadèmia Valenciana de la Llengua (AVL), l'any 2010, en l'elegant col·lecció "Clàssics Valencians". La nova edició que ara ens ocupa recicla intel·ligentment tots aquests materials previs mitjançant un *aggiornamento* destinat tant a revisar-los o matisar-los quan això corresponia, com, sobretot, a posar-los al servei d'un producte més fàcil de manejar per al lector i, per tant, d'optimitzar el gaudi i el profit que aquest en pot traure des de diversos punts de vista.

El llibre és el número 70 de la col·lecció "Biblioteca d'Autors Valencians", de la Institució Alfons el Magnànim-Centre Valencià d'Estudis i d'Investigació, de la Diputació de València, fundada per Joan Fuster i actualment dirigida per Enric Sòria amb Vicent J. Escartí com a codirector. Dins de la mateixa col·lecció, l'any 1981, ja es va publicar una altra edició de l'*Espill* de Roig, a cura de Vicent Escrivà, a la qual, per la seua obsolescència, la que ara ens ofereix Peirats està destinada a substituir. L'obra es presenta amb el format d'un sol volum, a diferència dels dos de què constava l'edició precedent de l'autora publicada per l'AVL fa onze anys, de la qual se separa externament també per un format de dimensions més reduïdes. Quant als components que la integren, hi trobem una introducció, l'edició del text de l'*Espill* pròpiament dita amb l'anotació textual corresponent, un apèndix i un glossari.

La introducció (pp. 11-155) constitueix un notable estudi força complet, precís i ben documentat dels elements indispensables per a acostar-nos a l'obra i a qui la va escriure. En un primer apartat, "Jaume Roig i l'*Espill*" (pp. 11-26), se'ns proporcionen tant les dades biogràfiques de l'autor com la informació referida al manuscrit de l'obra (pp. 14-15), la datació (pp. 16-17), el títol (pp. 18), la forma de versificació (p. 19) i l'estructura i l'argument (pp. 20-26) d'aquesta. El segon apartat, "El propòsit autorial: entre l'aforisme i la facècia" (pp. 27-66), es dedica als aspectes relacionats amb la finalitat didàctica i humorística alhora de l'*Espill*, amb una atenció particular al deute d'aquest amb els sermons medievals (pp. 29-37) —palés tant en l'estructura homilètica del discurs com en l'ús reiterat de relats exemplars (*exempla*) de tipologia diversa que s'hi incorporen (pp. 38-47)—, però també amb la literatura humorística —sàtira anticlerical, humor negre, erotisme, escatologia... (pp. 47-66)— que s'imbriquen permanentment amb l'eix didascàlic nuclear que vertebrava el relat-sermó autobiogràfic. El tercer apartat, "Medicina i moralitat a l'*Espill*" (pp. 67-89), s'ocupa d'un aspecte tan primordial en la novel·la de Roig com és la generosa presència de l'element mèdic, ben conegut per l'autor per la seua professió. Aquest no sols s'evidencia en l'al·lusió freqüent a malalties i remeis (p. 73), sinó també, i de manera particularment productiva, en les referències a la malaltia d'amor —i a les conseqüències perniciososes que inexorablement se'n deriven (pp. 74-83)— i a l'única medicina realment eficaç que no és altra sinó la que dimana de Déu (pp. 84-89). La tesi central de caràcter misogin i misògam que es conforma al llarg de l'obra i que, no debades, contrasta, amb l'apologia mariana que també s'hi fa, justifica a bastament que el quart apartat (pp. 90-106) de la introducció de Peirats es dedique al tractament d'aspectes tals com els antecedents antics de l'antifeminisme (pp. 90-91), la singular concreció d'aquests en la menstruació o la fetilleria (pp. 92-97) i, en oposició a tot plegat, el polèmic immaculisme marià (pp. 98-106), motius temàtics que assoleixen una significació ben rellevant en l'*Espill*. Per altra part, el fet que l'obra de Roig incorpore a la ficció literària que la sustenta tota una sèrie considerable d'elements de la realitat social valenciana pròxima a l'autor, justifica a bastament que la responsable de l'edició reserve el cinqué apartat del seu estudi introductori a la "Vida i costums dels valencians" (pp. 107-111). Al seu torn, el sisé i últim apartat introductori s'endinsa en "L'estil literari de l'*Espill*" (pp. 112-131), a través, especialment, d'una selecció de recursos destacables com la metàfora tèxtil (pp. 115-118), l'*adynaton* (pp. 119-120), la metàfora de la Redempció (pp. 121-122) o la metàfora cinegètica (pp. 123-131). La introducció es clou amb un llistat de les abreviatures usades (pp. 135-137), amb la relació de la bibliografia emprada (pp. 138-156) i, fonamentalment, amb l'explicació dels criteris de fixació textual adoptats en l'edició (pp. 132-134).

A l'hora d'establir el text, que ocupa les pàgines 157-770, Anna Isabel Peirats parteix de manuscrit 4806 de la Biblioteca Vaticana, únic que ens l'ha preservat, tal com ja havia fet en la seua edició crítica del 2010 publicada per l'AVL. No obstant, a diferència d'aquesta, regularitza l'ortografia d'acord amb els criteris propis de la "Biblioteca d'Autors Valencians", destinada a un públic culte però més ampli que el dels professionals de la filologia. Tot plegat es tradueix, de manera substancial, en la regularització, segons la normativa moderna, de les vacil·lacions gràfiques, de l'ús de majúscules i minúscules o de l'accentuació i de la unió i separació de mots. El resultat és, òbviament, un *Espill*

que, sense perjudici de la seua fidelitat a la morfosintaxi i al lèxic del testimoni base de l'edició, permet una lectura menys enutjosa als lectors del nostre temps. A facilitar la comprensió de l'obra contribueixen notablement les 1756 riques notes que s'hi incorporen a peu de plana, entre les quals abunden les de caràcter lexicogràfic i fraseològic, les que il·luminen passatges de difícil comprensió i aquelles altres que expliquen al·lusions a fets o a realitats culturals, religioses, històriques o socials que, per la seua llunyania temporal, poden passar desapercebudes al lector del s. XXI.

L'útil apèndix (pàgs. 771-789) que segueix a l'edició, a més d'un índex alfabètic d'antropònims (pàgs. 773-777) i un altre de topònims (pàgs. 779-781) esmentats en l'obra, amb indicació dels versos en què, respectivament, apareixen, inclou un important "Apèndix bíblic" (pàgs. 783-789), en el qual s'identifiquen degudament les nombroses citacions de les Sagrades Escripures que Roig incorpora a l'*Espill* –l'obra s'assenta sobre un aclaparador *background* religiós–, tot assenyalant els diversos llibres de l'Antic i del Nou Testament a què remeten i els versos de l'obra en què es documenten. El llibre es tanca amb un "Glossari" (pàgs. 973-809) de mots arcaics del text, amb una breu definició i amb la indicació dels versos en què aquests es localitzen, cosa que estalvia al lector haver d'anar a consultar-los al *Diccionari català-valencià-balear* o a altres fonts lexicogràfiques.

Comptat i debatut, la nova edició de l'*Espill* de Jaume Roig que ens ofereix Anna Isabel Peirats possibilita que el lector mitjà culte, no necessàriament especialista en literatura medieval, pugui accedir a aquesta obra genial de les lletres valencianes quatrecentistes amb la garantia de trobar-se davant d'un text fixat amb rigor alhora que pensat per a una intel·lecció més fàcil i correcta. Tant la modernització ortogràfica, com la profusa anotació i els útils materials complementaris assenyalats contribueixen a remoure els entrebancs –vers tetrasil·làbic, registre culte especialitzat, lèxic antic, fraseologismes no sempre vius, referències bíbliques sovintejades, al·lusions a un munt de fets històrics i socials coetanis o pròxims a l'autor, etc.– que poden dificultar la comprensió encertada de l'obra als lectors dels nostres dies. Però, sobretot, no hi ha dubte que el receptor model d'aquesta acurada edició obtindrà, a partir del destre guiatge de la professora Peirats, una interpretació última de l'*Espill* més matisada que la que habitualment se'n sol fer, ja que la cridanera i ubiqua hipèrbole misògina –basada en uns tòpics gens ni mica originals i ben recurrents– sobre la qual es construeix l'obra no és, potser, sinó el recurs més eficient per a subratllar, per antítesi, la virtut excepcional de Maria entre totes les dones. Aquesta ultrada lloança mariana esdevé, segons Jaume Roig, el *leitmotiv* essencial de la seua obra, tal com ell mateix declara en els primers versos d'aquesta mitjançant la intertextualització d'uns versicles del *Càntic dels Càntics* (2, 2): «Ço diu lo tema:/ SICUT LILIUM INTER SPINAS SIC AMICA MEA INTER FILIAS» –*Com un lliri entre cards, així és la meua amiga entre la resta de dones*–, en què el terme *amica* és resignificat per la tradició cristiana com una al·lusió a la Mare de Déu.